

Aşur ƏLİYEV
Tarix elmləri namizədi,
dosent

KİTABXANA FONDUNUN FORMALAŞDIRILMASININ YENİ PRİNSİPLƏRİ VƏ ONLARA MÜASİR BAXIŞLAR

Azərbaycan Respublikasının suverenliyə və tam müstəqilliyə qovuşması dövründə kitabxanaların qarşısında çox ciddi vəzifələr durur. Bu mühüm vəzifələrdən biri də kitabxananın öz informasiya potensialından oxucuların məqsədyönlü şəkildə istifadə etmələrinə hərtərəfli kömək etməlidir.

Təsədüfi deyildir ki, "Kitabxana işi haqqında" qanunda (1999, 14 mart) bu işə yüksək qiymət verilmiş və qeyd edilmişdir ki, "Kitabxana – elmi informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə müəssisəsi kimi, çap əsərlərini və digər informasiya daşıyıcılarını toplayıb mühafizə edən, cəmiyyətin intellektual və mənəvi potensialının inkişafına xidmət göstərən sosial institutdur".

Respublikamızda müxtəlif növ və tip kitabxana fondları mövcuddur. Bu fondların komplektləşdirilməsi fərqli xarakter daşısa da onlar bir sıra ümumi cəhətlərə malikdir. Bura komplektləşdirmənin prinsipləri, onun elmi əsaslandırılması, komplektləşdirmənin növ və metodları daxildir. Lakin bununla belə hər bir kitabxana konkret növ və tipinə görə bir sıra xarakterik komplektləşdirmə prinsiplərinə malikdir.

Fondun formalaşması səmərəliliyində bir sıra əsas prinsiplərin nəzərə alınması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, kitabxana fondunun formalaşması prinsipləri bütünlükdə vahid fondun yaranmasına mühüm təsir göstərir. Onun aktuallığını, informativliyini və digər mühüm əlamətlərini nəzərə alıb, sənədlər toplusunun ümumi məqsədyönlü komplektləşməsinə tənzimləyir.

Hər bir kitabxanaçı bu prinsipləri dərk etmədən, öyrənmədən fondun formalaşmasını həyata keçirə bilməz.

Bu baxımdan fondun formalaşması prinsiplərini nəzərdən keçirmək və onları müasirlik baxımından izah etmək xüsusi tədqiqat obyektini kimi maraqlıdır.

Keçmiş SSRİ məkanında fondşünaslıq fikrinin yaranması tarixi və inkişaf mərhələləri müxtəlif müəlliflər tərəfindən mövcud marksizm-leninizm ideologiyası əsasında təhlil edilmiş və ümumiləşdirilmişdir. SSRİ-də fondşünaslıq fikirlərinin, komplektləşdirmə prinsiplərinin və seçmə nəzəriyyəsinin hazırlanması fikrinin yığıcam, bir-birinə oxşar formada hazırlanması 20-40-cı illərin alimlərinin A.A.Pakrovskinin, L.B.Xavkinanın, V.N.Denisyevin, A.N.Barabaşovun, Y.V.Qriqoryevin və s. əsərlərində öz əksini tapmışdır².

Adları çkilən fondşünas alimlərin bütün əsərlərində bu problem üç istiqamətdə – partiyalılıq, profillilik və planlılıq kimi verilmişdir.

50-70-ci illərdə isə kitabxana fondlarının formalaşdırılması və komplektləşdirilməsi prinsiplərinin inkişafı sahəsində fondşünas alimlərdən Y.V.Qriqoriyev, T.D.Aydenberq, K.L.Varonko, N.S.Kartaşov, V.İ.Akimova, T.A.Mistryukovanın və s. müəllifləri göstərmək olar³. Onlar kitabxananın fondunun komplektləşdirilməsi prinsiplərinin konkretləşdirilməsi, təkmilləşdirilməsi sahəsində əvvəlki fondşünas alimlərdən müəyyən qədər irəli getmiş və əlavələr etmişlər.

Lakin bu müəlliflər komplektləşdirmə prinsiplərini tam dəqiqləşdirə bilməmişlər. Hətta "Kitabxana fondşünaslığının görkəmli klassiki" hesab edilən Y.V.Qriqoriyev əslində fondun komplektləşdirilməsi prinsiplərinin təkmilləşdirilməsi problemi sahəsində elə bir mühüm yenilik gətirə bilməmişdir. Lakin o, 1973-cü ildə yazdığı "Teoreticheskie osnovi formirovaniya biblioteczix fondov" əsərində "seçmə nəzəriyyəsi və seçmə prinsipi" fikrini irəli sürmüşdür və hazırda bu ədəbiyyatın seçmə prinsipi kimi formalaşmışdır⁴.

80-90-cı illərdə isə uzun müddət fondun formalaşdırılması və onun prinsiplərinin nəzəri problemləri ilə məşğul olan müəlliflərdən professor Y.N.Stolyarov, V.İ.Tereşin, E.P.Arefeyeva respublikamızda professor A.A.Xələfov, M.M.Həsənov, R.Ə.Kazımov öz əsərlərində bu prinsiplərin təkmilləşdirilməsi sahəsində xeyli iş görmüşlər⁵.

Y.V.Qriqoriyevin tələbəsi və davamçısı hesab edilən Y.N.Stolyarov 1979-cu ildə yazdığı "Bibliotecnə fondu" dərslərində komplektləşdirmənin prinsiplərini üç aspektdə vermişdir. Müəllif partiyalıq prinsipini saxlamaqla sonrakı iki prinsipi yeniləşdirərək "profilik və əlaqələndirmə", "sistemlilik və planlılıq" kimi müəyyənləşdirmişdir. Y.N.Stolyarov 1991-ci ildə yazdığı "Библиотечный фонд" (təkrar nəşri) dərslərində isə bu prinsiplərə yenidən baxmış və onları aşağıdakı kimi qruplaşdırmışdır: "Seçmə prinsipi"; "Rəqabətlik prinsipi"; "profilik-əlaqələndirmə" və "sistemlilik prinsipi"⁶.

Sonuncu dərsləklərin müəllifləri kitabxana fondunun formalaşdırılması prinsiplərini müxtəlif istiqamətdən müəyyənləşdirmişlər. Moskva Dövlət Mədəniyyət Universitetinin professoru V.İ.Teresinin 1996-cı ildə kitabxanaçılıq şöbələri və kollecləri üçün hazırladığı "Bibliotecnə fondu" adlı dərslər vəsaitində fondun formalaşmasının prinsipləri aşağıdakı kimi qruplaşdırılmışdır: a) elmilik prinsipi, b) uyğunluq prinsipi, c) çoxluq prinsipi, ç) tamlıq prinsipi, d) profilik-əlaqələndirmə prinsipi, e) qənaətcillik prinsipi, ə) operativlik prinsipi⁷.

Lakin ali məktəblərin tələbələri üçün "Kitabxana fondu" dərslərinin əsas müəlliflərindən biri hesab edilən professor Y.N.Stolyarovun tərtib etdiyi yeni dərslərinin proqramında isə bu prinsiplər dörd istiqamətdə müəyyənləşdirilmişdir: a) seçmə prinsipi, b) uyğunluq prinsipi, c) profilik-əlaqələndirmə prinsipi və e) tamlıq prinsipi.

Göstərilən hər iki müəllifin hazırladığı dərsləklərdə kitabxana fondunun formalaşdırılmasının prinsiplərində vahid sistemin olmadığı müşahidə edilir. Lakin hər iki müəllifin dərsləklərdə verdikləri prinsipləri ümumiləşdirərək aşağıdakı nəticəyə gəlmək olar: a) elmilik prinsipi; b) seçmə prinsipi, c) uyğunluq prinsipi, ç) tamlıq prinsipi, d) profilik-əlaqələndirmə prinsipi, e) müntəzəmlilik və planlılıq prinsipi, ə) millilik prinsipi və s.

Göstərmək lazımdır ki, fondun formalaşdırılmasında adları çəkilən bu prinsiplərin hər birinin özünə məxsus yeri vardır. Bu prinsipləri ayrı-ayrılıqda nəzərdən keçirmək və onların mahiyyəti və əhəmiyyəti haqqında məlumat vermək yerinə düşərdi.

Elmlik prinsipi: Kitabxana fondunun formalaşması komplektləşdiricidən elmi cəhətdən əsaslandırılmış bilik və bacarıq tələb edir. Kitabxanaçı tərəfindən həyata keçirilən hər bir tədbir

kitabxana fondunun yaradılmasına təsir göstərən bütün optimal amillərin nəzərə alınmasını isnad etməlidir. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, kitabxanaçı tək-cə təcrübi-peşə vərdişlərinə deyil, hər bir texnoloji prosesin təşkilində elmi yanaşma metoduna malik olmalıdır. Kitabxanaçı həm praktik, həm də işin elmi təşkilini bilən, təhlil edən mütəxəssis hesab olunur. Belə tələblər kitabxanaçı qarşısında ona görə qoyulur ki, kitabxana və onun fondu bəşəriyyətin elmi, bədii, istehsalat fəaliyyəti prosesində yaranan biliklər xəzinəsindən ibarətdir. Belə bir şəraitdə təbii olaraq işin təşkilinə elmi yanaşmadan onu həll etmək mümkün deyildir. İkincisi, kitabxanaçıların fəaliyyəti dinamik xarakter daşıyır və məhz buna görə də müntəzəm olaraq, yeni səmərəli işi forma və metodlarının axtarışına tələbat yaradır.

Beləliklə, kitabxana fondunun elmilik prinsipini aşağıdakı şəkildə ifadə etmək olar:

a) Böyük miqyasda elmi, istehsalat, təcrübi və bədii dəyərləri, informasiyaları özündə əks etdirən mənbələrin müəyyənləşdirilməsi;

b) Kitabxana fondunun inkişaf mərhələlərinin, habelə dünya miqyasında elmin, texnikanın, mədəniyyətin, nəşrlər axınının və oxucu sorğularında baş verən dəyişikliklərin və s. öyrənilməsi. Bu öyrənmə nəticələri kitabxana fondunun formalaşma optimallığının əsasını təşkil etməlidir;

c) fondla aparılan bütün işlər ciddi planlılıq xarakteri daşımalıdır;

ç) Kitabxana fondunun formalaşması proseslərinin avtomatlaşdırılmasında tətbiq edilən səmərəli əmək üsullarını və metodlarını nəzərə almalı;

d) Sənədlərin bibliografik vəsaitlərin köməkliyi ilə seçilməsi, oxucu psixologiyasına görə fondun dərk edilməsi, açıq rəf üsulu şəraitində fondun düzülüşünün təşkil edilməsi, habelə bu iş metodlarının öyrənilməsi ilə əlaqədar olaraq elmi prinsiplərə nəzarət edilməsi.

Seçmə prinsipi: Sistem nöqtəyi-nəzərindən kitabxana fondunun formalaşmasını bir üsul kimi təmin edən kitabxana fondunun kumulyativ (toplanma) funksiyası ilə müəyyənləşdirmək mümkündür. Bu funksiya lazımi sənədlər axınına istinad edir və bu axının digər sənədlərlə, habelə kitabxana oxucuları ilə əlaqəsində, daha doğrusu sənədlərin kitabxana fonduna çevrilməsi zəruriliyində

özünü göstərir. Daha sadə desək kitabxana oxucusu arasında qarşılıqlı uyğunluğa nail olmaq üçün nəşr olunan bütün sənədlər kütləsi içərisindən ən aktualını seçmək lazımdır. Buna görə də seçmə prinsipi kitabxana fondunun formalaşmasının ən mühüm, ilkin prinsipini təşkil edir. Digər prinsiplər isə onun üzərində qurulur.

Seçmə prinsipi sənədlərin qiymətləndirilməsi prosesi kimi nəzərə alınır və bu da kitabxana vəzifələrinə, oxucuların informasiya tələbatına daha çox uyğun gələn sənədləri müəyyənləşdirməyə və ya fondda ən qiymətli sənədləri saxlamağa imkan verir. Seçmənin mahiyyəti oxucunun informasiya tələbatına uyğun gələn, lakin ona eyni zamanda yeni biliklərlə tanış edən sənədləri müəyyənləşdirməkdən ibarətdir.

Seçmə prinsipi öz növbəsində tələb edir ki, sonrakı mərhələdə ona məxsus siyasi, ideoloji və texnoloji prinsiplərin həyata keçirilməsi öyrənilsin.

Uyğunluq prinsipi: Kitabxana fondunun formalaşmasının prinsiplərindən birini uyğunluq prinsipi təşkil edir ki, bu da fondun formalaşmasının sosial prinsipinə əsaslanır.

Uyğunluq prinsipi ən qiymətli sənədlərin seçilməsinə və alınmasına isnad edir, komplektləşdirmənin ən xarakterik xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirir. Uyğunluq prinsipi fondun yeniləşdirilməsini təmin edir, habelə istifadə etmə dəyərini itirən sənədlərin fondan çıxarılmasına mühüm təsir göstərir.

Uyğunluq prinsipinin tətbiqi zamanı kitabxana fondunun formalaşmasına bir sıra daxili və xarici amillər təsir edir. Birinci bura kitabxana işçilərinin peşə hazırlığı, fondun saxlanılmasına və inkişafına dair büdcə (pul) xərcləri, fondun mühafizəsi üçün binanın mövcudluğunu, fondun və digər proseslərin mexanikləşdirilməsi üçün vəsaitlərin alınması nəzərdə tutulmasıdır. İkinci qrup amillərə isə oxucu kontingenti, sorğu tələbatı, informasiya axınının və kitab bazarının vəziyyəti, bir-birinə yaxın məsafədə yerləşən kitabxana fondlarının qarşılıqlı əlaqələri və s. Bütün bunlar fondun formalaşmasına öz təsirini göstərir.

Bu prinsip sənədlərin oxucu tələbatına uyğun seçilməsinə əsl obyektiv baxımdan yanaşmağı irəli sürür. Uyğunluq prinsipi ona görə elmi məna kəsb edir ki, o komplektləşdirmədə ən mühüm sorğu əlamətlərini, fondun tutum əmsalını kompleks şəkildə təhlil etməyə imkan verir. Burada əsas prinsiplial mövqə kitabxana

fondunun oxucu tələbatına uyğun gəlməsi potensialı təşkil edir. Çalışmaq lazımdır ki, oxucu tələbatına uyğun gəlməyən sənədlər kitabxana fondundan təcrid olunsun.

Kitabxanalarımız çalışırlar ki, öz fondlarında ən mühüm özəyi təşkil edən, dövrün sınağından keçən elmi və bədii ədəbiyyatı, həqiqəti ifadə edən yüzlərlə, minlərlə müəlliflərin əsərlərini əhatə etsin, fondlarını oxucu tələbatına uyğun şəkildə formalaşdırsın.

Kitabxana fondunun tamliq prinsipi: bu prinsipin nəzərə alınması uyğunluq prinsipindən əsaslanır, bu fondun konkret kitabxanada oxucuya zəruri olan bütün sənədlərin (dünya sənədlər kütləsindən) əldə edilməsinə əsaslanır. Kitabxana fondunun tamliqını iki növə ayırmaq olar:

1) Sənədlərin tamliqı, daha doğrusu fondda informasiyanın keyfiyyətindən asılı olmayaraq mövzuahə və universal bilik komplekslərinə görə bütün sənədlərin alınmasını nəzərdə tutur. Məs: milli ədəbiyyatın mütləq tamliqı iri kitabxanaların milli depozitlər fondlarına aiddir. Bir qayda olaraq məcburi nüsxə əsasında təmin olunur.

2) İnformasiya tamliqı, daha doğrusu fondda bütün mövzu, sahə və digər məsələlərə dair bütün informasiya əhatə olunur ki, burada heç bir sənədin növü, miqdarı nəzərdən qaçırılmır. Elmi kitabxanalarda çalışırlar ki, fondda orijinal və yeganə olan informasiyaları, ilkin məlumat daşıyıcılarını əks etdirdirsin; kütləvi kitabxanalar isə klassik ədəbiyyatı geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulan elmi-kütləvi nəşrləri, dünya hadisələrini əks etdirən informasiyanı əldə etsinlər. Bir qayda olaraq kitabxanalarda tamliqın hər iki növü əlaqəli şəkildə həyata keçirilər. Bununla belə elə sənədlər mövcuddur ki, yalnız orijinal informasiyanı (kəşflər, standartlar və s.) əhatə edir. Bunların əldə edilməsi eyni zamanda həm fondun informasiya, həm də sənədlər tamliqını təmin edir. Fondun sənədlərlə və informasiya ilə mütləq tamliqını təmin etmək mümkün deyildir, lakin buna ciddi səy göstərmək lazımdır. Məhz bu məqsədlə kitabxanalar son illərdə fondların komplektləşdirilməsində tamliq prinsipinə böyük diqqət yetirir.

Profillik-əlaqələndirmə prinsipi: profillik və əlaqələndirmə ixtisaslaşma, daha doğrusu konkret oxucu kontingentinin tələbatına uyğun şəkildə bütünlükdə fondun tərkib hissələrinin şüurlu surətdə mövzu və digər əlamətlərə görə məhdudlaşdırılması nəzərdə tutulur. Belə bir ixtisaslaşma yalnız elə bir şəraitdə özünü doğrulda

bilər ki, sənədlərin komplektləşdirilməsi və istifadəsi sahəsində sıx əlaqə yaradmaqla yanaşı kitabxana fondları (konkret kitabxananın digər quruluş bölmələrinin yarım fondları ilə) haqqında kifayət qədər məlumat əldə edilmiş olsun.

Profillik kitabxanaya məxsus olan istiqamətlərdə yondun tərkib hissələrinin nisbi uyğunluğunu, yəni fondda əhatə olunan sənədlərin tipini, növünü, dil xüsusiyyətlərini, məqsədini və s. nəzərdə tutur. Burada kitabxanaların tipi, növü, vəzifəsi və işin həcmi, xidmət etdiyi mikrorayonun profili, oxucu kontingenti, onların milliyyəti, yaş tərkibi, maraq xüsusiyyətləri, konkret rayonda fəaliyyət göstərən kitabxana fondlarının tərkibini və xüsusiyyətləri əhatə olunur. Əsas mövzuya dair sənədlər daha mükəmməl seçilir. Belə ki, kitabxanalar fondun əsas profilinə uyğun gəlməyən qarışıq elm sahələrinə dair sənədləri seçmə yolu ilə əldə edir. Bu prinsip sənədlərin kitabxananın quruluş bölmələrinə görə bölgü uyğunluğunu nəzərdə tutur.

Fondun hissələrinin uyğunluğu kitabxananın tipindən, onun oxucu kontingentindən asılıdır. Belə ki, əgər kütləvi kitabxanalarda, dövrü nəşrlər fondu bütünlükdə 13-15% təşkil edirsə, mühüm informasiya operativliyinə malik olan elmi kitabxanalarda bu nəşrlər çox hallarda 50%-dən çox olur. Kütləvi kitabxanalarda elmi-kütləvi ədəbiyyat fondun dörd bir hissəsini təşkil edirsə, elmi kitabxanalarda bu ədəbiyyat dəfələrlə az olur. Elmi kitabxana fondlarının yarısından çoxu xarici dillərdə olan sənədlər təşkil edirsə, kütləvi kitabxanalarda onların miqdarı azdır.

Profillik kitabxanaya öz işini kitabxananın xidmət etdiyi sahənin qarşısında duran sosial və istehsalat vəzifələrinə maksimum dərəcədə tabe etməyə imkan verir.

Ümumiyyətlə, profil nöqtəyi-nəzərindən fondun tərkibini dörd yerə ayırmaq olar:

a) Kitab özəyinin həmişə hər yerdə (kütləvi kitabxanalar müstəsna olmadan bütün kitabxanalar) mövcud olması;

b) Kitablarnın həmişə olması, lakin hər yerdə yox; (Məsələn, bu və ya digər xalqın milli əmlakını təşkil edən).

c) Ümumi, lakin müvəqqəti maraq yaradan, həmişə deyil, hər yerdə olması məsləhət görülən kitablar (kitab özəyinə daxil olmayanlar);

d) Əgər burada nəzərə alsaq ki, hər yerdə həmişə olması nəzərdə tutulmayan kitablar fondun tamamlanmış modelinə çevrilə bilər.

Profillik yalnız b və d sənədlər qrupunun əlaqələndirilməsi prosesində səmərəli ola bilər. Bu iki proses arasında dialektik əlaqə mövcuddur. Fondun (o əlaqələndirmə prosesinin təcürbi ifadə vasitəsi kimi meydana çıxır) əlaqələndirilməsinin ləğv edilməsi fondun ixtisaslaşma (profilləşmə) mahiyyətini heçə endirir, əlaqələndirmə şəraitində kitabxanalardan sənədlərin əldə edilməsi imkanı-sistem iştirakçılarında inamsızlıq yaradır.

Müxtəlif kitabxana fondlarının əlaqəli komplektləşdirilməsi fikri ilk dəfə rus kitabxanasünqası F.F.Reyss tərəfindən irəli sürülmüş və əsaslandırılmışdır. N.A.Rubakin isə təklif edirdi ki, eyni regiona məxsus kitabxana nümayəndələrindən ibarət "kitab komissiyası" yaradılsın və bunların da ən mühüm vəzifələrindən birini də kitablarnın alınması təşkil etsin.

Kitabxana fondunun komplektləşdirilməsində onun əlaqələndirilməsi ən mühüm və məsuliyyətli prinsiplərdən biridir. Əlaqələndirmə ümumi sistemin digər kitabxana fondlarının profil etibarilə qarşılıqlı əlaqəsini, bir-birinin tamamlanmasını, bir-birinə kömək etməsini nəzərə alır. Belə ki, profilli mövzular hesabına formalaşan və daha tez-tez soruşulan sənədlər hesabına qiraət salonlarının köməkçi fondlarının əsası qoyulur. Mərkəzləşmə şəraitində komplektləşdirmənin əlaqələndirilməsi bir tərəfdən MKS-ə daxil olan kitabxanalar arasında (sistemdaxili əlaqələndirmə), o biri tərəfdən isə müvafiq MKS və başqa kitabxana sistemləri isə yeni ədəbiyyatın alınmasında müəyyən razılığa gəlmək deməkdir. Bu da vahid kitabxana fondu şəraitində sənədlərin müvafiq şəkildə filial-kitabxanalar arasında bölüşdürülür və oxucuların sorğularının tam və operativ təyin edilməsini yüksəltməyə imkan verir, fondun qeyri-mütəşəkkil inkişafına və eyni sənədlərin təkrar alınmasına yol vermir, sənədlərin alınmasında və mühafizə edilməsində dövlət vəsaitinin səmərəli istifadəsini təmin edir.

Kitabxana fondunun komplektləşdirilməsi ərazi, idarə və idarələrarası, elm sahələri və nəşr tipləri əlamətlərinə görə həyata keçirilə bilər. Məsələn, müəyyən bir elm sahəsinə dair elmi nəşrləri bir kitabxana, elmi-kütləvi və dərs vəsaitlərini isə başqa kitabxana komplektləşdirə bilər. Beləliklə kitabxana fondunun formalaşmasının əlaqələndirmə mahiyyəti ondan ibarətdir ki,

müxtəlif tipli və növlü kitabxanaları müəyyənləşdirməyi, sənədlərin kitabxanalar arasında bölüşdürülməsində əlaqələndirmənin və konkret münasibətlərin saxlanması zəruriliyinə əməl edilsin, daha tez-tez soruşulan sənədlərin ilk növbədə lazım olan oxucu qruplarına yaxınlaşdırılması məqsədi gözlənilsin.

Əlaqələndirmə oxucuların ümumi, xüsusi, fərdi marağını nəzərə almaqla həyata keçirilir. Əlaqələndirmə iştirakçısı olan hər bir kitabxanada hər hansı sənədin daxil olması məsələsi nəzəri cəhətdən informasiya tələbatının quruluşu haqqında olan təlim əsasında həll olunur. Necə deyirlər, bir kitabxanaya məxsus olan öləri oxucu marağı digər kitabxanaları üçün xüsusi ola bilər və bu da bir-birindən uzaq ərazidə, habelə bir-birinə yaxın olan kitabxana fondlarının əsas meyarları üzrə, yeni fondun profili, oxuculara xidmətin sosial-demografik xarakteristikası, onların miqdarı, xidmətin geografi əlamətləri və s. üzrə əlaqələndirilməsi və qarşılıqlı istifadə edilməsi imkanı yaradır. Məsələn, mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemində tədris ədəbiyyatı bir qrup oxucuların – məktəblilərin xüsusi marağını əks etdirir. Məktəb kitabxanası şəbəkəsində isə bu nəşr tipi məktəbli oxucu qrupunun nəinki xüsusi, həmçinin ümumi marağını əks etdirir və buna görə də bu nəşrlər müxtəlif çeşidlə, çoxlu nüsxə ilə komplektləşdirilir.

Müntəzəmlik və planlılıq "Komplektləşdirmənin müntəzəmlik və planlılıq prinsipini konkret kitabxananın bütün sahələri üzrə mövcud olan, habelə komplektləşmənin planlaşdırılması əsasında alınan və fondan çıxarılan sənədlərin profilinə uyğun əldə edilməsini nəzərdə tutur; hər hansı mövzunun profili ilə maraqlanan bütün oxucu kontingentinə tam əsərlər komplekti təqdim olunur və bunun əsasında fondun bütün tamlığını öyrənmək olar.

Bu prinsipin nəzəri əsasını V.V.Stasov işləmiş və müntəzəmlik prinsipi anlayışı altında kitabların müntəzəm alınması fikri nəzərdə tutulmuşdur. N.A.Rubakin bu prinsipə başqa cür yanaşmışdır. O, kitabxana fondunun "müntəzəmliyini yetginaliyini, tamlığını" kitabxanalarda "dünya ədəbiyyatının əks etdirilməsində" görürdü.

Fonda müxtəlif bilik sahələrinə dair ədəbiyyatın səmərəli seçmə münasibətlərinə nail olmaq daha əhəmiyyətdir. Universal kitabxanalarda elmlər sistemindəki bütün bilik sahələrinə dair qiymətli sənədlər əks etdirilməsi, çox sahəli və xüsusi

kitabxanalarda isə ictimai-siyasi və ixtisas ədəbiyyatı əhatə olunmalıdır.

Müntəzəmlik və planlılıq prinsipi fonda nəşrin mütənasiblik əlaqəsini, tək-cə məzmununa görə deyil, formasına görə, yeni tipinə, növünə, dilinə, habelə oxucu ünvanına, məqsəd istiqamətinə kitabxana üçün mövcud olan digər əlamətlərə görə də irəli sürür. Bu prinsip nəşrlərin kitabxananın quruluş bölmələrinə görə mütənasib bölüşdürülməsini tələb edir. Kütləvi kitabxanalarda tarixən aşağıdakı təxmini əlaqələr darlanmışdır: ictimai-siyasi ədəbiyyatın xüsusi çəkisi 20%, elmi kitabların 30%, bədii ədəbiyyatın (bura uşaqlar üçün olan kitablar da daxildir) 50%-dir. Lakin bu vaxta qədər kitabxana fondunda müxtəlif mövzulu kitab komplektlərinin fonda münasibətini dəqiq müəyyənləşdirən normativlər hələ yoxdur.

60-cı illərin axırları və 70-ci illərin əvvəllərində ixtisasa dair mətbuat sahifələrində bu mütənasibliklərin daha çox optimal məsələləri müzakirə olunmuş və belə nəticəyə gəlinmişdir ki, fondun münasibliyi kitabxananı tipindən və onun oxucu kontingentinə, profilinə uyğun müəyyənləşdirilsin.

Müntəzəmlik və planlılıq kitabxana fondunun profiləşməsinə və uzlaşmasına əsaslanır. Kitabxananın fondunda müxtəlif bilik sahələrinə dair sənədlərin mütənasibliyini düzgün həll etmək üçün kitabxananın uzlaşma sistemində dəqiq yerini müəyyənləşdirmək lazımdır.

Millilik prinsipi: Kitabxana fondunun formalaşdırılmasında milli və mənəvi dəyərləri, ideologiyasını özündə əks etdirən sənədlərin toplusunun komplektləşdirilməsi nəzərə alınır. Fondun tərkib hissələrinin əsasını milli dildə nəşr edilən sənədlər təşkil etməli və oxucuların informasiya əldə etmək istəyini tam ödəmək imkanına malik olmalıdır.

Müstəqil Azərbaycan kitabxanalarında. Milli ideologiyanın artması, oxucuların elmi-biliklərinin təkmilləşməsi, yüksək mənəvi keyfiyyətlərin tərbiyə edilməsi vəzifələrinə cavab verməlidir. Millilik prinsipi fondun tərkib və məzmununun təkmilləşdirilməsində elmilik prinsipi ilə ayrılmaz surətdə bağlıdır.

Beləliklə, komplektləşdirmənin bütün prinsipləri öz aralarında möhkəm qarşılıqlı əlaqə yaradır və onlar ayrılmaz vahidlik təşkil edir. Bunlardan birinin pozulması digər prinsiplərin pozulması deməkdir.

Bu prosesi həm sənədlərin cari seçilməsində, həm də retrospektiv komplektləşdirilməsində hərtərəfli nəzərə alınması fondun təkmilləşdirilməsinə mühüm təsir göstərir, onun komplektləşdirilməsi, təşkili idarə edilməsi arasında sıx qarşılıqlı əlaqə yaradır, onların vəhdət halında inkişaf perspektivlərini təmin edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Столяров Ю.Н. Библиотечный фонд: Учебник- М.: Книжная палата, 1991. -271 с.
2. Библиотечные фонды: Учебник под редакцией Ю.Н. и Е.И.Арефьевой. – М.: Книга, 1979 –205с.
3. Терещин В.И. Библиотечный фонд: Учебного пособия. – М.: МГУК, 1996.- 173 с.
4. Библиотечные фонды: Учебник. – М.: Просвещение, 1967.- 203с.
5. Воронько К.Л. Организация библиотечных фондов и каталогов: Учебник: 2-е изд.- М.: Книга, 1981.-327 с.
6. Карташов Н.С. Формирование библиотечно-территориальных комплексов. Новосибирск, 1978.- 239 с.
7. Хələfov A.A. və b. Kitabxana işçisinin məlumat kitabı. A.A.Xələfov, R.Ə.Kazımov, E.M.Vədəlov – Bakı, Azərbaycan, 1986.- 267s.
8. Григорьев У.В. Теоретические основы формирования библиотечных фондов. – М.: МГИК, 1973.-88с.
9. Həsənov M.M. Mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemində kitab fondunun formalaşması//Azərbaycanda kitabxana işinin mərkəzləşdirilməsi təşəllələri. –B.: ADU, 1986.- s 39-46.

Алиев А.

Новейшие принципы формирования библиотечных фондов и современные взгляды на них

Резюме

В статье анализируется, поэтапно, теоретические взгляды на принципы формирования библиотечных фондов, даны краткие сведения о каждом из них, дана единая классификация принципов и впервые сюда включен принцип народности.